

in maritime educational institutions of Ukraine (1944–2012)]. (Candidate's thesis). Ternopil National Pedagogical University. Ternopil [in Ukrainian].

Kokhanovska O. V.,
 orcid.org/0000-0001-7294-173X

**SOCIO-HUMANITARIAN TRAINING OF FUTURE MARITIME SPECIALISTS
 AT THE END OF XX – THE BEGINNING OF XXI CENTURY**

The article considers the social and humanitarian training of future marine specialists in the late XX – early XXI century. With the adoption of the Law of Ukraine "On Education" of May 23, 1991 and in accordance with the instruction letter of the Ministry of Education of Ukraine No 1 / 9-64 of May 19, 1993 "On teaching social sciences and humanities" humanization and humanitarianization of education was introduced. It is stated that in the studied chronological period the number of socio-humanitarian cycle subjects is growing, and their list includes the following disciplines: "World History", "Ukrainian language", "Ukrainian literature", "Business Ukrainian language", "World literature", "History of Ukraine", "Philosophy with Religious Studies", "Science of Law", "English", "Pre-service training of young people", "Fundamentals of Social Ecology", "Political Science", "Sociology", "Ukrainian and Foreign Culture". The annual reports of maritime education institutions also indicate active humanization, in particular the search for ways to humanize the teaching of technical subjects. It is emphasized that maritime education is a subject not only of state regulations, but also of the international documents' requirements, one of the most important is the "International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers". It is concluded that in the period of late XX – early XXI century the socio-humanitarian training of future marine specialists begins its active development. The cycle of social sciences and humanities, since 1993, has been replenished with new subjects that ensure the comprehensive development of future marine professionals and encourage decision-making in professional activities, taking into account morality, spirituality and tolerance.

Key words: social-humanitarian, training, future marine specialist, humanitarianization, discipline, Law of Ukraine, socio-cultural, competence.

Дата надходження статті: 12.01.2021 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, доцент Примакова В. В.

УДК 373.3-051:378.046-021.68
 DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi48.203>

Примакова В. В.*,
 orcid.org/0000-0002-8914-6748

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МОРСЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена розгляду історико-педагогічного аспекту проблеми розвитку морської освіти, зокрема впливу чинників на її становлення і розбудову в Україні від другої половини XVIII століття до сьогодення. Авторкою обґрунтовано актуальність проблеми, уточнено контент ключових понять, проаналізовано наявні сьогодні періодизації, розроблені сучасними істориками педагогіки. Виявлено нижню межу процесу становлення галузі, що пов'язують передусім зі створенням перших закладів із підготовки працівників морського транспорту в тогочасній освіті, простежено вектори і динаміку змін цього процесу в широких хронологічних межах.

Студіювання історико-педагогічних наукових праць з цього напрямку дало можливість простежити основні зміни в розбудові вітчизняної морської освіти, вплив їх на динаміку

*© Примакова В. В.

науково-технічного прогресу, суспільного устрою, що панував на різних етапах розвитку системи, специфічних економічних детермінантах, що істотно трансформували галузь. Зроблено спробу простежити характер змін у зазначений період.

З огляду на високі вимоги, що завжди висувалися до рівня фахової підготовки працівника морського профілю, названо основні документи, які регламентують діяльність закладів морської освіти, впливають на характер підготовки та професійного вдосконалення фахівців морського транспорту.

Було з'ясовано, що сучасні вимоги до розроблення змісту морської освіти значно ускладнилися. Водночас класичні принципи, окреслені ще за часів виникнення перших закладів морської освіти, залишаються актуальними і сьогодні. Відповідно до зазначеного, на основі ретроспективного аналізу процесів у вказаний період, визначено механізми сучасного неперервного професійного розвитку моряків у системі освіти, вказано труднощі та характер змін в аналізованій системі, спрогнозовано перспективи у цьому напрямі освітньої діяльності. На основі аналізу науково-педагогічної літератури виявлено основні здобутки системи, можливості екстраполяції конструктивного досвіду минулого в сучасну теорію і практику морської освіти, що постійно зазнає суттєвого оновлення.

Ключові слова: морська освіта; підготовка фахівців; працівники морського транспорту; заклади освіти морського профілю; періодизація.

Постановка проблеми. Морська доктрина України на період до 2035 року (2009 р.), стандарт вищої освіти зі спеціальності «Річковий та морський транспорт» (2018 р.) є основними профільними документами, що регламентують діяльність закладів морської освіти. На характер підготовки фахівців морського транспорту впливають і положення Міжнародної морської організації. Підвищення якості морської освіти відповідно до норм ІМО (International Maritime Organization) можливе за умов модернізації функціонування морських коледжів і університетів, а також освоєння найкращих здобутків досвіду минулого в їх діяльності.

Аналіз досліджень. Сучасний стан морської освіти вивчають науковці М. Бабишена, Д. Герганов, Н. Черненко, В. Чернявський, О. Фролова та ін. Багато вчених, зокрема істориків педагогіки, долучалося до наукового пошуку в напрямі розбудови морської освіти та висвітлювали отримані результати у своїх працях: (М. Кулакова, А. Ляшкевич, І. Рябуха, О. Чорний та ін.). Аналіз науково-педагогічної літератури дає змогу констатувати наявність ґрунтовних напрацювань з проблеми. Водночас, актуальність питання зумовила потребу в узагальненому висвітленні історичного аспекту проблеми розвитку морської освіти в Україні.

Мета статті: розкриття історичного аспекту проблеми становлення морської освіти України та виокремлення її особливостей на різних етапах розвитку.

Відповідно, завданнями визначено уточнення сутності поняття «морська освіта», аналіз передумов і основних етапів її розвитку на території України; характеристику функціонування закладів освіти морського профілю в історичній ретроспективі; виявлення прикладів продуктивного досвіду та його реактуалізація в сучасних умовах розвитку українського суспільства.

Виклад основного матеріалу. І. Рябуха тлумачить категорію «морська освіта» як цілісну розгалужену динамічну систему, складниками якої є зміст, організація, забезпечення, результат. Зокрема, дослідник зазначає: «З одного боку, морській освіті притаманна ієрархічність, яка знаходить відображення у вертикальному структуруванні не лише рівнів освіти (середня, вища, післядипломна), а й планування та управління нею (на рівні закладу, регіону, країни), з іншого – нелінійність, яка зумовлена великою кількістю елементів, різновекторністю розвитку і поліваріантністю цілей, наявністю багатокритеріального оцінювання функціонування» [3, с. 53]. Зазначене зумовлює важливість розгляду ключових понять у кількох площинах.

Сутність поняття «морська освіта» науковці розуміють у вузькому та широкому значенні. У вузькому цю дефініцію потрактовують як цілеспрямований процес, у якому молодому поколінню передається система загальних та вузькопрофесійних компетенцій з підготовки працівників морської галузі у профільних закладах, культурно-освітніх установах та професійних інституціях [2].

У широкому значенні це поняття розглядається як соціально-економічний феномен, відкрита динамічна система, яка містить взаємодоповнювальні структурні і функціональні складники, що мають ієрархічну побудову з прямими й зворотними зв'язками та чітко окресленими компонентами. Розгляд контенту дефініції в двох площинах дає підстави для розмежування інституційного і процесуального аспектів проблеми. З огляду на зазначене, узагальнення та докладне висвітлення історичного аспекту проблеми розвитку морської освіти в Україні спрямовує розвідку на застосування структурно-хронологічного методу для визначення генези через аналіз розроблених в історії педагогіки періодизацій.

Згідно з результатами досліджень сучасних учених [2–5], створення системи морської освіти на українських землях пов'язано з другою половиною XVIII століття. Його безпосередньо пов'язують із загальною історією розвитку суспільства та локальних соціальних груп, зокрема козаків і вільних матросів, а також історією створення і відбудови міст, специфікою формування інфраструктури територій. Рушійною силою в розвитку морської освіти на цьому часовому відрізку І. Рябуха визнає суперечності між національними інтересами, імперськими амбіціями та соціально-економічним замовленням [3]. Зазначене також підтверджує, що історичний аспект проблеми становлення та розвитку морської освіти краще простежити за обґрунтованими сучасними науковцями періодизаціями.

У процесі виявлення тенденцій розвитку морської освіти в Україні другої половини XVIII – початку XXI століття, І. Рябуха визначив періодизацію, перший період якої охоплює другу половину XVIII століття та період до кінця 1910-х років. Його основною характеристикою визнано становлення і розвиток морської освіти на українських землях в імперську добу; він містить розбудовчо-формувальний, системно-упорядкувальний, реформаторсько-законодавчий етапи. Другий період триває від 1910-х до 1991 року. Його вчений пов'язує з розвитком морської освіти у межах системи професійної освіти СРСР та структурує на українсько-національний, уніфікаційно-воєнізований, перебудовно-інформатичний етапи. Межами третього періоду є 1991 та 2010 роки, що визнано періодом розбудови системи морської освіти в незалежній Україні. У періоді виокремлено оновлювально-перетворювальний та трансформаційно-компетентнісний етапи, для яких характерним є тяжіння до європейських стандартів. Передумовами виникнення морської освіти в Україні названо потреби національної безпеки морської держави (торгівельні, науково-дослідницькі, релігійно-паломницькі, туристичні, логістичні) [3]. Особливістю та перевагою є те, що науковий пошук відбувався у широких хронологічних межах.

Дослідивши становлення і розвиток морської освіти України в період першої третини XIX та до початку XXI століття, А. Ляшкевич зосередилася на характеристиці основних тенденцій становлення й розвитку морської освіти на Півдні України. Дослідниця обґрунтувала відповідну періодизацію, в якій виокремила шість етапів.

Перший етап (стихійно установчий) охоплює період з 1830-х до другої половини 1850-х рр. та визначається локальним створенням осередків освітньо-професійного простору морської освіти та відсутністю у них єдиної програми. Другий, на думку авторки, тривав від другої половини 1850-х до початку 1870-х рр. та отримав назву – перший реформаторський. Він характеризувався змінами у напрямках діяльності закладів морської освіти, зумовленими втратою впливу в Чорноморському басейні внаслідок Кримської війни. Другий реформаторський, що є третім етапом періодизації, припадає на початок 1870-х та початок 1900-х рр.. Його вчена пов'язує з побудовою

системи морської освіти на засадах оновленої правової бази [2]. Цей етап є завершальним на зламі XIX і XX століть. Останній позначився значною інтенсифікацією розвитку морської освіти на території сучасної України.

Четвертий, законодавчий етап тривав від початку 1900-х до 1920 рр.. У той період було зроблено спробу розроблення складно структурованої законодавчої бази морської освіти. Автором виокремлено тогочасну паузу, що тривала впродовж 1917–1920 рр.. Наголошено, що на Півдні України відбувалася іноземна інтервенція і громадянська війна, що суттєво вплинуло на тогочасні зміни [2]. Попереду був радянський період, що привніс у розвиток системи кардинальні зміни.

П'ятий, пошуково-уніфікаційний період, тривав з 1920 до 1991 рр.. Він передбачав пошук і формування якісно нових організаційно-педагогічних засад морської освіти. Основною ознакою періоду визнано відмову від досвіду минулого та стандартизацію системи професійної підготовки фахівців торговельного флоту. На цьому етапі авторкою виокремлено три субперіоди: довоєнного розвитку (1920–1941 рр.), післявоєнного відновлення (1944–1959 рр.), галузево-професійного гігантизму (1959–1991 рр.) (з паузою на воєнні роки 1941–1944 рр.) [2]. Цей суперечливий етап завершує прокомуністичну епоху розвитку суспільства та характеризується як позитивними, так і негативними тенденціями розвитку морської галузі та морської освіти.

Завершальним етапом періодизації вчена визначає наслідувально-оновлювальний у межах 1991–2013 рр. Це етап розбудови національної системи морської освіти з ознаками оновлення, на основі синтезу надбань минулого, національних традицій та ефективних інновацій у їх розумному, виваженому поєднанні. Авторка вказує на паузу з 1991 до 1995 рр., пов'язану зі стагнаційними, і навіть регресивними процесами, що відбувалися в тогочасній Україні [2]. Тож, розгляд змісту вищезазначених періодизацій дав змогу простежити генезу морської освіти України, зокрема основні етапи її становлення і розвитку.

Спільними рисами функціонування системи морської освіти на різних етапах її розвитку науковцями визначено розширення мережі закладів морської освіти та їх специфікації; залежність формування змісту морської освіти від науково-технічного прогресу і суспільно-політичних умов розвитку суспільства; зацікавленість держави у вихованні родинно-професійних династій морських офіцерів; врахування значущості території, національних традицій в експлуатації торгових суден, зв'язку територіальної цілісності та економічного розвитку країни з якістю морської освіти, регіонального компонента в навчальному плані морських закладів, особистісно-професійної мотивації до діяльності здобувачів морської освіти [3].

Заклади освіти морського профілю в усі часи перебували в активному пошуку ефективних форм і методів організації освітнього процесу. Нині пріоритету набуває професійне навчання робітників морського профілю на виробництві, що передбачає суголосні дії у сфері соціальної політики, центральних органів виконавчої влади у сфері освіти та науки, органів державної політики в галузі морського та річкового транспорту. Ці дії координуються також з представниками Державної інспекції України з безпеки на морському та річковому транспорті, працівниками Інституту професійно-технічної освіти НАПН України, крьюінговими компаніями, судновласниками [1]. Завдання, зміст, форми і методи професійного навчання фахівців морського транспорту істотно оновлено. Вони мають відповідати Конвенції та Кодексу моряків, основним і освітнім законам та положенням інших нормативно-правових документів: обов'язковим стало неперервне підвищення кваліфікації працівників морського транспорту.

Досліджуючи сучасні концепції щодо професійної підготовки робітників морського профілю, Л. Герганов зробив висновок про обов'язковість стратегічної спрямованості на модернізацію професійної морської освіти, її випереджальний характер, врахування наявних суспільних та внутрішньогалузевих потреб. Учений також підкреслював необхідність розроблення і постійного вдосконалення професійних

та освітніх стандартів на основі актуальних для кожного етапу розвитку підходів, своєчасне й обгрунтоване впровадження інноваційних технологій у професійну підготовку майбутнього моряка, за умови виконання міжнародних вимог, що потребує постійної додаткової уваги [1].

Висновки. Таким чином, аналіз історико-педагогічної наукової літератури з цього напрямку дав змогу простежити основні зміни в розбудові вітчизняної морської освіти, вплив на їх динаміку різних чинників і специфічних детермінант, що постійно сприяли модернізації галузі. Зроблено спробу простежити й узагальнити характер змін у зазначений період.

Констатуємо поступове ускладнення вимог до розроблення змісту морської освіти, рівня підготовки фахівця водного транспорту та наявність конструктивного досвіду функціонування закладів морської освіти, що залишається актуальним і сьогодні. Відповідно до зазначеного, на основі ретроспективного аналізу процесів у вказаний період виявлено основні здобутки системи, можливості екстраполяції конструктивного досвіду минулого в сучасну теорію і практику морської освіти. Водночас урахування досвіду минулого не виключає необхідності вивчення питань сучасних напрямів розбудови галузі.

Формування вміння працювати в складних екстремальних умовах потребує вдосконалення фахових компетенцій на рівні ухвалених стандартів, згідно з чинними вимогами. Необхідною умовою їх виконання є забезпечення освітнього процесу сучасним тренажерним устаткуванням, засобами відтворювання експлуатаційного потенціалу суднового обладнання, увиразнення детермінант, створення штучних ситуацій, опрацювання яких передбачає формування навичок діяльності у небезпечних (аварійних) ситуаціях. Ці та інші питання потребують додаткової уваги та подальшого наукового розгляду.

Список використаних джерел:

1. Герганов Л. Д. Професійна підготовка кваліфікованих робітників морського профілю на виробництві: теорія і практика: монографія. Дніпропетровськ: ІМА-прес, 2015. 342 с.
2. Ляшкевич А. І. Організація морської освіти на півдні України в XIX – початку XXI століттях: монографія. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2018. 478 с.
3. Рябуха І. М. Морська освіта в Україні другої половини XVIII – початку XXI століття: монографія. Херсон: ТОВ «Борисфен-про», 2019. 396 с.
4. Сокол І. В. Формування професійної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі вивчення фахових дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Херсонський державний університет. Херсон, 2011. 20 с.
5. Чорний О. В. Підготовка спеціалістів для морського флоту в Україні в останній чверті XVIII на початку XX ст.: дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2007. 206 с.

References:

1. Herhanov, L. D. (2015). *Profesiina pidhotovka kvalifikovanykh robotnykiv morskoho profiliu na vyrobnytstvi: teoriia i praktyka* [Professional training of skilled marine workers in the workplace]. Dnipropetrovsk: IMA-pres [in Ukrainian].
2. Liashkevych, A. I. (2018). *Orhanizatsiia morskoi osvity na pivdni Ukrainy v XIX – pochatku XXI stolittiakh* [Organization of maritime education in the south of Ukraine in the XIX – early XXI centuries]. Kherson: Khersonska Akademiia Neperervnoi Osvity [in Ukrainian].
3. Riabukha, I. M. (2019). *Morska osvita v Ukraini druhoi polovyny XVIII – pochatku XXI stolittia* [Maritime education in Ukraine in the second half of the XVIII – the beginning of the XXI century]. Kherson: TOV «Borysfen-pro» [in Ukrainian].
4. Sokol, I. V. (2011). *Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh sudnovodiiv u protsesi vyvchennia fakhovykh dystsyplin* [Formation of professional competence of future navigators in the process of studying professional disciplines]. (Extended abstract of candidate's thesis). Kherson State University. Kherson [in Ukrainian].
5. Chorny, O. V. (2007). *Pidhotovka spetsialistiv dlia morskoho flotu v Ukraini v ostannii chverti XVIII na pochatku XX st.* [Training of specialists for the navy in Ukraine in the last quarter of the XVIII – at the beginning of the XX century]. (Candidate's thesis). Kyiv [in Ukrainian].

*Прымакова В. В.,
orcid.org/0000-0002-8914-6748*

HISTORICAL ASPECT OF THE PROBLEM OF DEVELOPMENT OF MARITIME EDUCATION IN UKRAINE

The article is devoted to the consideration of the historical and pedagogical aspect of the problem of development of maritime education, in particular the influence of factors on its formation and development in Ukraine of the second half of the XVIII century to the present. The author substantiates the urgency of the problem, clarifies the content of key concepts, analyzes the periodizations available today which developed by modern historians of pedagogy. The lower limit of the process of formation of the industry is detected, which is associated primarily with the creation of the first institutions for the training of maritime transport workers in the then education, identified the vectors and dynamics of changes in this process in a wide chronological range.

The study of historical and pedagogical scientific works in this area made it possible to trace the main changes in the development of domestic maritime education, the impact on their dynamics of scientific and technological progress, the social order that prevailed at different stages of system development, specific economic determinants that significantly transformed the industry. An attempt is made to trace the nature of changes in this period.

Given the high demands that have always been put forward to the level of professional training of a maritime worker, the main documents governing the activities of maritime education institutions, affect the nature of training and professional development of maritime transport professionals.

It has been found that the modern requirements for the development of maritime education content have become much more complex. At the same time, the classical principles outlined in the days of the first maritime education institutions remain relevant today. Accordingly, based on a retrospective analysis of processes in this period, the mechanisms of modern continuing professional development of seafarers in the education system are identified, the difficulties and nature of changes in the analyzed system are indicated, the prospects in this area of educational activities are projected.

Based on the analysis of scientific and pedagogical literature, the main achievements of the system, the possibility of extrapolating the constructive experience of the past into the modern theory and practice of maritime education are revealed, which is constantly being updated.

Key words: maritime education; training of specialists; maritime transport workers; maritime education institutions; periodization.

Дата надходження статті: 11.01.2021 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук Чумак Л. В.

УДК 378.134 (78)

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi48.227>

*Слюсаренко Н. В.,
orcid.org/0000-0002-9215-5936
Савчук Б. П.,
orcid.org/0000-0003-2256-0845*

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ – ВІД АРИСТОТЕЛЯ ДО ПАВЛА БЛОНСЬКОГО

Дослідження присвячено концептуальним засадам педагогічної діагностики, автори актуалізують потребу спеціального поглибленого осмислення стрижневих ідейних витоків педагогічної діагностики як важливої передумови її науково-теоретичної концептуалізації та практичної реалізації в організації освітнього процесу.

*© Слюсаренко Н. В.

*© Савчук Б. П.